

Карпак О. М.,кандидат політичних наук, доцент
Ніжинський державний університет ім. Миколи Гоголя
(Ніжин, Україна), E-mail: kama21@ukr.net

ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ЛЕГІТИМНОГО ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

***Анотація.** На прикладі парламентських виборів в Україні 2012 року досліджуються питання представництва політичних партій у виборчій кампанії, зокрема на етапі формування територіальних виборчих комісій, та рівень розвитку і характер відносин між владою та громадянським суспільством. Визначено соціально-деструктивний, неправовий характер політико-нормативного регулювання процесів партійного представництва у виборчих процесах 2012 року, інституціональні фактори делегітимізації виборчого процесу в умовах суспільно-політичної кризи.*

***Ключові слова:** легітимність, легальність, виборча комісія, політична опозиція, громадянське суспільство.*

Сучасний стан українського суспільства характеризується складністю трансформаційних змін у всіх сферах життєдіяльності в умовах системної, широкомасштабної суспільно-політичної кризи як на інституційному так і особистісному рівнях. Перехід від декларативної демократії періоду правління В. Ющенка, з наступним затвердженням диктатури авторитарного, олігархічного, сімейно-кланового режиму В. Януковича 2010–2013 років, обумовив необхідність наступного періоду в розвитку держави – радикальних змін в системі суспільно-політичних відносин та державного управління – перехід від системи «сервісної демократії», яка обслуговувала олігархічний режим, до повної зміни інститутів влади на всіх рівнях, необхідності формування нового змістовно-функціонального, суспільно-значущого їх призначення. Практика проведення виборчої кампанії 2012 року, а також її результати, які мали суспільно-політичне резонансне значення як для України, так і міжнародного співтовариства, актуалізували питання проблеми необхідності дослідження політико-правових чинників, умов, що визначали зміст, засоби, а також, як легальний так і легітимний характер формування представницької демократії.

У сучасній українській політичній науці проблеми реалізації політтехнологій у виборчих процесах досліджували В. Бебик, Ф. Кирилюк, О. Кудінов, Є. Куценко, С. Лісовський, Ю. Левенець, М. Марченко, Д. Наріжний, А. Пойченко, Ю. Сурмін, Г. Щокін та ін. Серед іноземних дослідників, які розробили основні теоретико-методологічні підходи в дослідженні політтехнологій, необхідно назвати таких, як: Р. Арон, П. Бергер, Т. Лукман, Н. Луман, К. Поппер, Ю. Хабермас, Ф. А. Хайск, Й. Шумпетер та ін.

Разом з цим, аналіз зазначених наукових праць з проблем зовнішніх і внутрішніх сторін (детермінант) з формування представницької демократії в межах політико-нормативного регулювання процесів партійного представництва у виборчих процесах звертає увагу на недостатність розгляду саме внутрішньо системних практичних чинників, що визначають саму якість, ефективність і соціальну відповідальність інститутів політичної влади.

Враховуючи вищезазначене, виникає необхідність науково-практичного визначення особливостей виборчого процесу в умовах суспільно-політичної кризи. На прикладі проведення виборів до українського парламенту 2012 року, обґрунтувати політико-інституційні детермінанти формування легітимного виборчого процесу у сучасному українському суспільстві

Але визначальними чинниками легітимності парламентських виборів в Україні

2012 року, на наш погляд, є питання повноцінного представництва політичних партій у виборчій кампанії, що передбачає всебічну їх участь на всіх етапах її проведення, зокрема на етапі формування територіальних виборчих комісій, та рівень розвитку і характер відносин між владою та громадянським суспільством. З'ясування зазначених питань складає **завдання даної статті**.

Існуючий механізм формування окружних виборчих комісій, під час виборчої кампанії 2012 року, виявився неефективним у запобіганні політичних маніпуляцій, які обмежували можливості основних політичних партій у здійсненні контролю над виборчим процесом. Рейтингові політичні партії, які реально претендували на місця в українському парламенті, в силу маніпулятивної технології формування окружних комісій, в основі якої було закладено варіант або модель жеребкування партій з великого числа так званих технічних, тобто маловідомих, опинилися поза їх складом або ж отримали найменшу кількість місць у виборчих комісіях.

Згідно офіційних даних ЦВК місця у виборчих комісіях були розподілені між наступними політичними партіями: Політична партія «Союз анархістів України», Християнсько-демократична партія України, Ліберальна партія України, Партія Н. Королевської «Україна – Вперед!», партія Всеукраїнське політичне об'єднання «Єдина Родина», Українська Народна Партія, Партія «Руський блок», Політична партія «Союз анархістів України», Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА», Всеукраїнська політична партія «БРАТСТВО», Українська партія «Зелена планета», Політична партія «Народно-трудоий союз України», Політична партія «Руська Єдність», Політична партія «Молодь до ВЛАДИ», фракція Комуністичної партії України, фракція Партії регіонів, фракція «Блок Юлії Тимошенко» – «Батьківщина», фракція Народної Партії у Верховній Раді України, фракція Блоку «Наша Україна – Народна Самооборона».

Під час жеребкування до складу комісій не потрапило жодного представника «Свободи» та УДАР. Проте маловідома партія «Союз Анархістів», одержав 220 місць у ОВК (з них – 12 голів, 12 заступників голів та 13 секретарів) [1].

Структура партійного представництва в територіальних виборчих комісіях (ТВК) відображала усталену практику в українських реаліях використання адміністративного ресурсу.

Застосовуючи цю модель, як зазначалося вище, з'являється можливість регламентувати вибірково процес допуску політичних партій щодо їх участі на всіх стадіях виборчої кампанії, стимулюючи при цьому представництво в окружках, насамперед лояльних до влади політичні партії. Реальне призначення подібної технології полягає у створенні своєрідного політичного «фільтра» відносно потенційно «небезпечних» партій, головних конкурентів партії-влади. Ефект використання штучних проектів щодо обмеження повноцінного партійного представництва у виборчому процесі може виразитися в негативній оцінці щодо визнання виборів легітимними. Враховуючи посилення уваги міжнародного співтовариства до виборів у Верховну Раду України 2012 року можна констатувати, що визначальну роль у легітимізації виборів відігравав зовнішньополітичний фактор. Тому практика правової формалізації зазначених процесів, яка проводилася інститутами влади без врахування або при ігноруванні факторів внутрішнього і зовнішнього легітимізації поставила під сумнів результати виборів.

Нові політичні реалії, пов'язані з питаннями не скільки легальності проведення виборів, а легітимності визнання результатів виборчої кампанії, як внутрішньої так і зовнішньої, з необхідністю вимагають внесення змін до процедури представництва політичних партій у виборчих комісіях всіх рівнів. Критеріями включення партій до їх складу можуть слугувати показники рейтингів партій на регіональному та національному рівнях, результати попередніх виборів до парламенту країни – відсоток набраних голосів виборців; певна формальна квота суспільної підтримки партій, що встановлює необхідний бар'єр для проходження або включення їх до

списку комісій. Подібна практика виключає можливості штучного усунення чи обмеження участі основних лідерів виборчої кампанії в територіальних виборчих комісіях (ТВК). Політичні партії парламентського складу повинні мати право на представництво в ТВК, тим самим усувається основна причина партійного дисбалансу у виборчому процесі і поразки в правах основних гравців передвиборної гонки.

Індикаторами правової легалізації рівності політичних партій в сучасних політичних процесах є не тільки їх законодавча інституціоналізація та оформлення, але і нормування їх основного виду діяльності соціального призначення – участь у виборах. Важливу роль у врегулюванні організаційного процесу подібного роду діяльності партій є питання фінансової легалізації формування партійного фонду на проведення виборчої кампанії, фіксації та звітності надходжень і витрат.

Зарубіжна (досвід) практика участі та фінансування політичних партій у виборчому процесі врегульована відповідним законодавством. В українському законодавстві питання фінансування передвиборчої діяльності партій вимагають правового врегулювання. Закони України, станом на 2012 рік, зокрема «Про політичні партії», «Про вибори народних депутатів», «Про громадянські об'єднання» не відображали питання фінансування політичних партій у виборчих кампаніях. Підзаконодавчі акти і документи, зокрема ЦВК України, не усували повною мірою можливості використання нелегальних джерел фінансування або субсидування партій. У такому випадку складно говорити про правову та легітимну природу виборчих процесів в Україні. Необмежена можливість фінансування провладних політичних сил, що практикувалась під час парламентських виборів 2012 року в Україні, не сприяла встановленню паритетних засад у політичному протиборстві партій, виключала можливість повноцінного та всебічного контролювання зазначених процесів, як з боку держави, так і громадянського суспільства. Демонстративна капіталізація політичних процесів за допомогою фінансових інвестицій з боку фінансово-промислових груп, а також широко поширена практика використання адміністративного ресурсу з боку партії влади ставила в нерівні умови учасників виборчого процесу. У силу зазначених причин досягався заздалегідь передбачуваний результат передвиборчих перегонів. Формувалися явні передумови домінування однієї партії – партії влади – в політичних процесах, утвердження на практиці її монопольного права у використанні державних ресурсів (законодавчих, правоохоронних, судових, силових, адміністративних) з метою обмеження зростання ролі в суспільстві опозиційних демократичних політичних сил.

Формування громадянського суспільства в Україні традиційно в політичній науці розглядається в контексті правової формалізації зазначеного процесу, на наш погляд, це в більшій мірі формальний підхід, що відображає кількісні показники процесу інституціоналізації громадянського суспільства, але ніяк не якісну, соціально-значиму його складову.

У сучасній Україні держава повинна забезпечувати розвиток інститутів громадянського суспільства (політичні партії, громадські організації, об'єднання, рухи, конфесії) орієнтованих у своїй діяльності на забезпечення інтересів і потреб громадян. Для реалізації цих прав, а також для впорядкування процесу формалізації і інституціоналізації громадянського суспільства були прийняті наступні закони: зокрема Закони України: «Про об'єднання громадян» від 1992р., «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1998 року, «Про органи самоорганізації населення» від 2001 р, «Про політичні партії в Україні» від 2001 р, «Про громадські організації» від 22.03.2012 р., Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Укази Президента України від 9 грудня 2010 року «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади»; від 25 січня

2012 року «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» та ін., які регламентують процедуру взаємовідносин громадськості з державою з питань формування та реалізації соціальної політики.

Україна характеризується середнім рівнем розвитку громадянського суспільства, тільки приблизно 55% від загальної кількості організацій задіяні реально в суспільному житті [2, с. 75]. Неефективність впливу громадських організацій на суспільно-політичне життя обумовлена низкою факторів: відсутністю механізмів звітності перед населенням, недостатнім рівнем розвитку комунікативних зв'язків з державними інститутами влади; відсутністю координації в діяльності громадських організацій на національному та регіональному рівнях; слабкістю зв'язків із зарубіжними громадськими організаціями. За таких умов ефективність їх діяльності, впливу на соціально-політичні процеси була обмежена [3, с. 8].

Стрімке зростання темпів інституціоналізації громадянського суспільства зумовлено високою громадянською активністю у відстоюванні політичних прав і свобод, особливо після прийняття в 1992 році Закону України «Про об'єднання громадян». Так, за даними Державного комітету статистики, в 1991 році було зареєстровано 319 громадських організацій, в 1992 – 1356, у 1993 – 3257, у 1996 – 15000 організацій, у 1998 – 17781, у 2000 – 21180, у 2006 – 46682 громадських організацій, в 2007 році – 50706 організацій [4, с. 75, 5, с. 110], станом на 1 січня 2010 року 63899 організацій [6].

Кількісні показники легалізації громадських організацій, якими оперують провладні політичні сили в аргументації власної суспільно-орієнтованої політики свідчили про формальний, екстенсивний характер вказаного процесу. Зростання чисельності громадських організацій і суспільно-політичної активності населення України, в більшій мірі відображали протестні настрої громадян незадоволеніх політикою влади, обмеженням програм соціального захисту.

Активізація діяльності громадського руху в 2012 році була пов'язана більше з приближенням передвиборчої кампанії. Партія влади, для посилення своєї ролі створювала «дочірні» молодіжні суспільно-політичні об'єднання, громадські формування на зразок «комсомолу» за радянських часів. Особливо, це явище було найбільш розповсюджене у державних закладах освіти. Хоча, згідно Законів України «Про політичні партії», «Про вищу освіту» діяльність осередків партій у межах державних закладів заборонена. Провладні громадські об'єднання і організації, які були по суті структурними підрозділами провладних політичних партій, користуючись правовими колізіями і підтримкою місцевих адміністрацій в супереч вказаних законів здійснювали власну діяльність в державних установах. Так молодіжна громадська організація «Молоді регіони», яка являлась структурним підрозділом «Партії регіонів», але завдяки правовим недоопрацюванням закону України про громадські об'єднання, де не існувала заборона на подібну діяльність у державних закладах і не визначена легалізація їх місцезнаходження, а також провладному статусу «материнської» партії (Партія регіонів) монополює, одноосібно функціонувала у студентському середовищі. Політична географія подібної практики партійного структурування збігається з основним ареалом діяльності домінуючої партії за регіональною ознакою Схід–Захід. Штучно створені політичні анклавні для домінування політичної партії в певному соціальному середовищі порушували основоположні принципи демократії – верховенства права і політичного плюралізму, тобто рівність всіх перед законом і створення рівноцінних можливостей для участі в суспільно-політичній діяльності всіх без виключення суб'єктів політики. Інші, перш за все опозиційні демократичні політичні партії і громадські об'єднання знаходилися у нерівноправних позиціях щодо доступу і можливостей впливу на молодіжне середовище. Подібна вибіркова політизація масової свідомості за рахунок використання адміністративних важелів звісно не сприяє запровадженню у політичну

практику демократичних засобів з поширення цивілізаційних зразків, цінностей і норм у сфері суспільно-політичних взаємовідносин, формуванню гуманістичного типу політичної культури як особистості так і суспільства в цілому. З огляду на вищеперераховане виникало питання легалізації діяльності громадських об'єднань у державних установах, що потребувало свого юридично-правового вирішення.

Законодавчі ініціативи парламентської більшості, Партії Регіонів у Верховній Раді України у сфері мовної політики, прийняття закону «Про основи державної мовної політики» від 3 липня 2012 року, що надавав офіційний, державний статус російській мові в ряді регіонів не сприяв консолідації українського суспільства, формуванню та розвитку громадянського суспільства.

Намагання, за будь-якої ціни виконати передвиборчі обіцянки, не враховуючи громадську думку з цього питання, призвели до ескалації соціально-політичної напруги, по суті розкололо українське суспільство на дві частини. Протистояння відбувалося також і на інституційному рівні влади. Регіональні представницькі органи влади на заході України, зокрема Рівненська, Тернопільська, Львівська, Волинська, Івано-Франківська облради вважали подібний законопроект антиконституційним, що піддає сумніву легітимність статусу парламенту як єдиного органу законодавчої влади.

Протестні акції громадськості на захист державної мови відповідно до Конституції України сприймалися владою досить агресивно. Неадекватне використання сили в спробі силою заборонити акції громадської непокори направлених на підтримку української мови, ігнорування думки міжнародної спільноти в цьому питанні призвели до політичної самоізоляції влади. Екстремні методи прийняття рішень в подібних питаннях, в угоду внутрішньої або зовнішньої політичної кон'юнктури, особливо в надто чутливих сферах – світоглядних, ментальних або ціннісно-культурних, як показує міжнародна практика завжди призводить до провокування конфліктних ситуацій у суспільстві.

Подібну політику можна охарактеризувати як «партійний макіавеллізм» – мета провладної партії досягається за будь-яку ціну.

Реалізація мовного законопроекту мала організаційні вади. Виникало питання яким чином забезпечити його виконання на державному рівні, права всіх національних меншин на рідну мову в сфері освіти, органах місцевого самоврядування, культурній, релігійній сферах, діловодстві, юридично-правовій сфері. Механізми реалізації та ресурси його забезпечення як на загальнодержавному так і місцевому рівнях були відсутні. В тогочасних умовах можна констатувати наявність формування і затвердження на українських теренах «соціально-дистанційної політики», яка не сприяла продуктивній взаємодії, консолідації та партнерства між громадянським суспільством і владою, а таким чином ставилась під сумнів соціально-політична відповідальність існуючої провладної політичної еліти. Забезпечення стабільного і довготривалого розвитку держави, розбудова громадянського суспільства за таких умов проблематичні. Політична влада вступала в конфлікт з проголошеними провідними принципами демократії та верховенства права.

У резонансних суспільно-значимих питаннях, таких як мовна політика, питання конституційного реформування влада повинна використовувати цивілізовані підходи у вирішенні зазначеної проблеми. Ці питання необхідно виносити на широке публічне обговорення, а також реалізовувати за допомогою проведення консультацій з політичними експертами, представниками культурної та наукової еліти, державними діячами, громадськими організаціями, таким чином, забезпечуючи легітимність прийняття політичних рішень. Усталена практика вольового прийняття політичних рішень в Україні ставила перед здійсненим фактом громадськості, що звичайно, не сприяло формуванню публічної політики.

З поширенням адміністративного тиску на діяльність громадських організацій,

напередодні виборів 2012 року, обмеженням їхнього права на проведення акцій щодо захисту громадських інтересів, згоранням демократії їх впливовість у соціально-політичному житті обмежувались. Політико-правові засади української держави на практиці не гарантували реалізацію демократичних принципів взаємодії інститутів громадянського суспільства і політичної влади, а саме:

- відкритість публічної політики та державного управління;
- громадської підконтрольності прийнятих владою політичних рішень;
- забезпечення обов'язкової імплементації громадських ініціатив в практичну діяльність державних органів влади, насамперед щодо захисту прав громадян з актуальних питань, проблем повсякденного життя, в тому числі і щодо прямої участі громадян у прийнятті рішень державного рівня;

Щодо ролі і значення інститутів влади в процесах взаємодії громадянського суспільства і держави необхідно відзначити, що мотиваційні механізми які формувалися державою стимулювали розвиток громадянського суспільства вибірково, насамперед, лояльні до партії влади громадські організації мали в більшій мірі доступ до соціальних, духовно-інформаційних, фінансових ресурсів.

Таким чином, парламентські вибори в Україні 2012 року показали, що характер взаємодії інститутів громадянського суспільства та державної влади на рівні національного правового поля мали ознаки політичного корпоративізму, авторитаризму, що ставить під сумнів питання щодо легальності застосування законів у політичному переслідуванні громадських і політичних лідерів від опозиції в Україні. Вибірковий характер використання, застосування права партією влади «Партія регіонів» щодо політичних опонентів (партій, лідерів) ставив під сумнів існування та реалізацію в Україні основоположного принципу демократії – верховенства права, а відповідно й легітимність самих виборів.

Функціонування і діяльність інститутів громадянського суспільства в тогочасних українських політичних реаліях обмежені, носили, в більшій мірі формальний і виборчий характер, особливо на місцевому рівні, в силу монополізації суспільно-політичного життя державними структурами або провладними партіями а також, у відсутності реальних можливостей у демократичних політичних сил, громадських об'єднань впливати на політику інститутів влади. Внаслідок чого гальмувався процес формування і розвитку громадянського суспільства в Україні, що обумовило монополізацію політичної влади правлячою партією «Партія регіонів», її домінуюче становище у суспільстві напередодні виборів до Верховної Ради 2012 року.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Передвиборчі махінації та легітимність майбутніх виборів, URL: <http://blogs.korrespondent.net/blog/celebrities/3235259-peredvyborchi-makhinatsii-ta-lehitymnist-maibutnix-vyboriv> (Дата звернення 11.09.2017)

2. Нижник Н. Р., Дубенко С. Д., Пашко Л. А., Новак В. В. Неурядові організації як визначальна ознака демократичності суспільства // Статистика України, 2005, № 3(30), С. 73–75

3. Рудич Ф. Правляча еліта: її місце і роль в утвердженні української держави // Політичний менеджмент, 2008, № 2 (29), С. 3–15

4. Вінніков О. Організації громадянського суспільства в Україні: правда, брехня та державна статистика // Громадянське суспільство, 2011, 2(16). URL: <http://www.ucipr.kiev.ua> (Дата звернення 11.09.2017)

5. Москаленко С. О. Функціонування громадських організацій як суб'єктів соціальної політики: регіональний аспект // Статистика України, 2007, № 4, С. 109–112

6. Геєць В. М. Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності // Український соціум, 2011, № 3(38), С. 12–15.

REFERENCES:

1. Peredvyborchi makhinatsii ta lehitymnist maibutnix vyboriv [Election fraud and the legitimacy of future elections], URL: <http://blogs.korrespondent.net/blog/celebrities/3235259-peredvyborchi-makhinatsii-ta-lehitymnist-maibutnix-vyboriv> (Accessed 11.09.2017)

2. Nyzhnyk N. R., Dubenko S. D., Pashko L. A., Novak V. V. Neuriadovi orhanizatsii yak vyznachalna oznaka demokratychnosti suspilstva [Non-governmental organizations as a defining characteristic of democratic society] // Statystyka Ukrainy, 2005, № 3(30), S. 73–75
3. Rudych F. Pravliacha elita: yii mistse i rol v utverdzheni ukrainskoi derzhavy [Ruling elite: its place and role in the establishment of the Ukrainian state] // Politychnyi menedzhment, 2008, № 2 (29), S. 3–15
4. Vinnikov O. Orhanizatsii hromadianskoho suspilstva v Ukraini: pravda, brekhnia ta derzhavna statystyka [Civil society Organizations in Ukraine: truth, lies, and government statistic] // Hromadianske suspilstvo, 2011, 2(16). URL: <http://www.ucipr.kiev.ua> (Accessed 11.09.2017)
5. Moskalenko S. O. Funktsionuvannia hromadskykh orhanizatsii yak subiektiv sotsialnoi polityky: rehionalnyi aspekt [The functioning of public organizations as of social policy subjects: regional aspect] // Statystyka Ukrainy, 2007, № 4, S. 109–112
6. Heiets V. M. Instytuty sotsializatsii v Ukraini ta krainakh ES: tendentsii rozvytku ta kliuchovi vidminnosti [Socialization Institutions in Ukraine and EU countries: tendencies of development and key differences] // Ukrainskyi sotsium, 2011, № 3(38), S. 12–15.

Карпьяк А. М., кандидат политических наук, доцент, Нежинский государственный университет им. Николая Гоголя (Нежин, Украина), E-mail: kama21@ukr.net

Политико-институциональные детерминанты формирования легитимного избирательного процесса

Аннотация. На примере парламентских выборов в Украине 2012 года исследуются вопросы представительства политических партий в избирательной кампании, в частности на этапе формирования территориальных избирательных комиссий, и уровень развития и характер отношений между властью и гражданским обществом. Определен социально-деструктивный, неправовой характер политико-нормативного регулирования процессов партийного представительства в избирательных процессах 2012 года, институциональные факторы делегитимизации выборного процесса в условиях общественно-политического кризиса.

Ключевые слова: легитимность, легальность, избирательная комиссия, политическая оппозиция, гражданское общество

Karpiak O. M. PhD in political sciences, associate professor, Nikolai Gogol Nizhyn state University (Nizhyn, Ukraine), E-mail: kama21@ukr.net

Political and institutional determinants of the formation of a legitimate electoral process

Abstract. Using the example of the parliamentary elections in Ukraine in 2012, the issues of representation of political parties in the election campaign were examined, in particular at the stage of formation of territorial election commissions, and also the level of development and nature of relations between the government and civil society. The socio-destructive, non-legal nature of the politico-regulatory regulation of the party representation processes in the 2012 election processes and institutional factors of the delegitimization of the electoral process in the conditions of the socio-political crisis are determined.

Keywords: legitimacy, legality, election commission, political opposition, civil society.